TRANSPORT XIZMATLARI BOZORI FAOLIYATI

Toshkent davlat transport universiteti Iqtisodiyot fakulteti 1-kurs magistranti

Erkinova Nilufar Sherali qizi

Annotatsiya. *Maqolada transport xizmatlari bozori faoliyati va ularning talabini baholash haqida o'rganilgan.*

Kalit so'zlar. *Transport, transport xizmatlari, transport iqtisodiyoti, bozor tizimi, transport xizmatlar bozorida raqobat.*

Barcha rivojlangan mamlakatlarning zamonaviy iqtisodiyoti bozorga asoslangan, bu bozor iqtisodiyoti asosiy iqtisodiy muammolarni hal qilish uchun eng samarali va moslashuvchan ekanligini isbotlaganligi bilan izohlanadi.

Bozor - bu bozor qonunlari va tamoyillarining amal qilishiga asoslangan xaridorlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar mexanizmi. Bozor munosabatlari - bozor operatsiyalarini amalga oshirish jarayonida xaridorlar va sotuvchilar o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar. Bozorning paydo bo'lishi tabiiy tarixiy jarayondir, chunki uning uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan, jumladan:

-mehnat taqsimoti;

- ishlab chiqaruvchilarni izolyatsiya qilish;

- o'z faoliyatini boshqalardan mustaqil ravishda olib borish;

- tadbirkorlik erkinligi.

Bozor iqtisodiyoti maqsad va vazifalarni belgilashni talab qilmaydi. Bozor sub'ekti o'zining xudbin iqtisodiy muammolarini hal qilib, pirovardida, butun jamiyat manfaatlaridan kelib chiqib harakat qiladi. Ular o'z harakatlarida bozorning "ko'rinmas qo'li" (A. Smit) tomonidan boshqariladi, bu egoistik maqsadlarni birlashtiradi. "Ko'rinmas qo'l" ob'ektiv bozor qonunlarining harakatidir. Transport xizmatlari bozorining iqtisodiy sifatidagi asosiy xususiyatlari tizimlari:

1. Bozor tizimi quyidagi elementlardan iborat: transport xizmatlarini ishlab chiqaruvchilar, mijozlar, yetkazib beruvchilar, vositachilar, davlat (bozorni

tartibga solish) va boshqalar.

2. Bozor tizimining elementlari o‘zaro bog‘langan va o‘zaro bog‘liqdir; o'rnatilgan ulanishlar tizimi doimiy dinamik harakatda. Bog'lanishlarning asosiy guruhlari: moddiy (moddiy resurslar va asbobuskunalar bilan ta'minlash); moliyaviy (pul resurslari bilan operatsiyalar); tijorat (xizmatlarni sotish); axborot (axborot uzatish, ma'lumotlar almashinuvi).

3. Bozor tizimi murakkab tuzilishga ega - bozor ishtirokchilari sifat jihatidan xilma-xildir.

4. Bozor tizimi tizimlarning asosiy xususiyatlarini namoyon qiladi: to'g'ridan-to'g'ri va qayta aloqa, barqarorlik, moslashish, o'z-o'zini tashkil etish, ierarxiya, xilma-xillik, statsionar bo'lmaganlik. Umuman olganda, transport xizmatlari bozori transport sohasini boshqarishning o'rnatilgan tashkiliy mexanizmiga ega bo'lgan tizim sifatida belgilanadi, bu orqali transport xizmatlarini xaridorlari (mijozlari) va sotuvchilari (ishlab chiqaruvchilar va sotishda vositachilar) o'rtasida almashinuv munosabatlari shakllanadi. Davlat va jamiyatning ko'rsatilayotgan xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish iqtisodiy vositalar yordamida tartibga solinadi. Transport xizmatlari bozorining asosiy vazifasi sanoatning cheklangan resurslarini va ishlab chiqarilgan xizmatlarni eng katta iqtisodiy samaradorlik bilan taqsimlashdan iborat.

Transport xizmatlari bozorining tuzilishi.

Transport xizmatlari bozorining tuzilishi tashqi va ichki omillar ta'sirida bozorning yaxlitligini ta'minlaydigan elementlar o'rtasidagi barqaror aloqalar yig'indisidir. Transport xizmatlari bozorining tuzilishi ko'plab quyi tizimlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'z ichiga oladi: sanoat, bozor, tashkiliy, mahsulot assortimenti, ishlab chiqarish va texnologik, hududiy, institutsional, ijtimoiy va boshqa tuzilmalar.

Bozorning sanoat tuzilmasi mintaqa yoki mamlakat iqtisodiyotida o'zaro ta'sir qiluvchi transport turlari majmuasini aks ettiradi. Bozorning hududiy sanoat tuzilmasida avtomobil, temir yo'l, dengiz, ichki suv, aviatsiya, quvur transporti

turlari ajralib turadi. Mutaxassisligiga koÿra yuk va yoÿlovchi tashish; aloqa turi bo'yicha - xalqaro miqyosda ishlaydigan transport;

shaharlararo, shahar atrofi, shahar kommunikatsiyalari; mansubligi bo'yicha - idoraviy va jamoat, tijorat va davlat.

Tashkiliy tuzilma bozor ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarning nazorat darajasini va ierarxiyasini, shu jumladan transport xizmatlari bozorini davlat tomonidan tartibga solishni aks ettiradi. Bozorning mahsulot assortimenti tarkibi mijozlarning ehtiyojlari va umidlarini aks ettiradi. Asosiy xizmatlar quyidagilardir:

yuk va yo'lovchilarni tashish hamda tashish bilan birga olib boruvchi va ta'minlovchi qo'shimcha xizmatlar. Transport xizmatlari bozorini o'rganish uchun quyidagi bosqichlardan iborat tarkibiy tahlil qo'llaniladi:

1.Bozorning statistik salohiyatini baholash – mijozlar soni va tuzilishining xususiyatlari, talab hajmlari, muhim talab omillari, bozorning tarmoq va bozor tuzilmalarini aniqlash.

2. Bozorning dinamik potentsialini tahlil qilish uchun vositachilar guruhlarini, ularning xususiyatlarini aniqlagan holda transport xizmatlarini sotuvchilar va ishlab chiqaruvchilarning soni va tarkibini aniqlash va belgilangan munosabatlar darajasining bozordagi foyda darajasi va mijozlar soniga bog'liqlik turini aniqlashtirish asos bo'ladi.

3. Yirik transport korxonalari xo‘jalik faoliyatining umumiy darajasini transport xizmatlarini sotuvchilarning kontsentratsiya darajasiga ko‘ra baholash mumkin, bu bozorni ishlab chiqaruvchilar bilan to‘ldirish va ularning imkoniyatlari, barcha turdagi resurslarni to‘plash qobiliyati orqali belgilanishi kerak.

4. Raqobatning umumiy faolligi va bozor kon’yunkturasiga ta’siri bozordagi yetakchilar soni bilan belgilanadi.

5. Raqobat darajasining ko'rsatkichi sifatida xizmatlarni differentsiatsiyalash darajasi transport xizmatlarini sotuvchilar tarkibining miqdoriy baholarini to'ldiradi.

6. Vertikal (davlat korxonalari, tarmoqni muvofiqlashtiruvchi tuzilmalar) va gorizontal (bozor ishtirokchilarining tarmoq birligi) integratsiya darajalari.

7. Moliyaviy (soliq tizimlarini birlashtirish, byudjet tasnifi va boshqalar) va iqtisodiy (muvofiqlashtirilgan federal va mintaqaviy transport siyosatini amalga oshirish) integratsiyasi.

8. Diversifikatsiya - mumkin bo'lgan yo'qotishlar xavfini taqsimlash. Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish - yirik xizmatlar va transport turlarini ishlab chiqaruvchilar faoliyatini ularning asosiy faoliyati doirasidan (uy qurish, bank xizmatlari va boshqalar) kengaytirishdir. Transport xizmatlarini diversifikatsiya qilish bozor samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Usmanova M.N., Abdurazakova D.A. The role of non governmental organizations in ensuring road safety.// World Economics & Finance Bulletin (WEFB) Available Online
2. Road Intersection Improvement–Main Step for Emission Reduction and Fuel Economy S Khakimov, S Rajapova, F Amirkulov, E Islomov - IOP Conference Series: Earth and Environmental …, 2021
3. Xakimov Sh.K. Intellektual transport vositalarining texnologiyalari: o’quv qo’llanma. Toshkent, 2022.